

מדע ורוח בנגב

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב ותולדותיה בראי המחקר

בעריכת

יהודה גרדוס ויצחק (יאני) נבו

מדע ורוח בנגב

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב ותולדותיה בראי המחקר

בעריכת

יהודה גרדוס ויצחק (יאני) נבו

כרך א

דברי ראשונים

הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

הספר ראה אור בסיוע מרכז הנגב לפיתוח אזורי

הפצה על ידי מוסד ביאליק
www.bialik-publishing.co.il

מסת"ב 2-145-536-965-978

כל הזכויות שמורות לאוניברסיטת בן-גוריון בנגב
באר-שבע תשע"ד

תוכן עניינים

	עם הספר
9	רבקה כרמי
	דבר העורכים
11	יהודה גרדוס ויצחק (יאני) נבו
	הקדמה
13	אוניברסיטאות בנגב: חזונות מנוגדים להקמת אוניברסיטת בן-גוריון יצחק (יאני) נבו
	שער ראשון: מניחי היסודות – זיכרונות, מחשבות, הגות
45	מ"המכון להשכלה גבוהה בנגב" ל"אוניברסיטת בן-גוריון בנגב" זאב (וניה) הדרי והילה טל
99	ימים ראשונים: קריית האוניברסיטה והמכון לחקר המדבר בשדה-בוקר עמוס ריצ'מונד
117	בין דימונה לבאר-שבע: הקריה למחקר גרעיני והשתלבותה באוניברסיטה ראובן טיברגר
125	המכון לחקר הנגב כבסיס להקמת האוניברסיטה, המחלקה למדעי החיים והמכונים למחקר שימושי יוסף מזרחי
143	מים במדבר: המרכז למשאבי מים במכון לחקר המדבר קריית שדה-בוקר אריה ש. איסר
159	רוח באר-שבע: היעדים המקוריים של הפקולטה למדעי הבריאות ויישומם שמעון גליק ודן בנור

שער שני: האוניברסיטה בראי המחקר

- 177 בין יבנה לאוקספורד: ראשיתה של מדרשת בן-גוריון
זאב זיוון
- 219 הקמתו של בית הספר לרפואה בנגב
חיים דורון ושפרה שורץ
- 249 בונים מחקר והוראה בין-תחומיים: ביוטכנולוגיה באוניברסיטת בן-גוריון
(1981-2001)
רוני ערמון
- 283 החינוך הגבוה בקרב ערבים-בדואים בנגב ואוניברסיטת בן-גוריון בנגב
איסמעיל אבו-סעד וגלי שני
- 307 מחקרי התפלת מים: ממכון הנגב ועד מכון המים ע"ש צוקרברג
שרית בסון
- 333 בונים במדבר: על התכנון והבנייה בקריית שדה-בוקר
יצחק מאיר ובצלאל כהן

שער שלישי: מדע ורוח – מחלקות באוניברסיטה

- 363 המחלקה למחשבת ישראל ע"ש גולדשטיין-גורן
דניאל י. לסקר
- 379 המחלקה לכימיה
ארנון שני
- 415 חדשנות חינוכית: בית הספר לרפואה בפקולטה למדעי הבריאות
דן בנור
- 439 המחלקה לחינוך: בין האקדמיה לקהילה
שושנה קיני
- 461 תולדות המחלקה למתמטיקה תשל"א-תש"ע
עמוס אלטשולר ומיכאל לין
- 479 עוד חוזר הניגון: תולדות המחלקה לספרות עברית
יצחק בן מרדכי
- 495 ההיסטוריה של המחלקה להיסטוריה כללית
נעה קאופמן

515	המחלקה לעבודה סוציאלית ע"ש ג'ק ג' ושרלוט ב' שפיצר: סיפור של אקדמיה ואקטיביזם חברתי לאה קסן
	שער רביעי: היבטים כלליים
539	קודיפיקציה אתית באוניברסיטת בן-גוריון יצחק (יאני) נבו
551	הבנייה החדשה בראי האדריכלות העכשווית: קריית האוניברסיטה ע"ש משפחת מרקוס באוניברסיטת בן-גוריון בנגב ענבל בן-אשר גיטלר ושלומית תמרי
581	הביקורת הפנימית באוניברסיטה והחופש האקדמי: בין התנגשות להרמוניה רון אבני
591	תולדות המחשוב באוניברסיטת בן-גוריון בנגב שמואל גרובר
599	האוניברסיטה "אם ואחות" למכללות הדרום זאב צחור
609	רשימת המשתתפים
615	ראשי תיבות של מקורות

המחלקה למחשבת ישראל ע"ש גולדשטיין-גורן

דניאל י. לסקר

רקע

מחשבת ישראל היא תחום בתוך מדעי היהדות העוסק בחקר ההגות היהודית לדורותיה: הממד ההגותי בספרות חז"ל; פילוסופיה יהודית בימי הביניים; המיסטיקה היהודית, ובכלל זה קבלה וחסידות; וההגות היהודית בעת החדשה. ראשיתה של מחשבת ישראל הייתה עם ראשית מדעי היהדות, כלומר במרכז אירופה של המאה התשע עשרה. מייסדי מדעי היהדות התעניינו במיוחד בפילוסופיה יהודית, משום שרצו להציג את הפנים הרציונליסטיות של היהדות, פנים הנמצאות, לדעתם, בתוך חיבוריהם של גדולי הפילוסופים היהודים, כמו הרמב"ם ואחרים. הם פרסמו טקסטים, למשל המקור הערבי של 'ספר מורה נבוכים' של הרמב"ם במהדורת שלמה מונק (1803-1867), וכתבו מחקרים שמיקמו את ההגות היהודית בתוך ההקשר האינטלקטואלי הרחב. למרות העדפה ברורה לפילוסופיה לעומת המיסטיקה היהודית, גם חקר הקבלה היה חלק ממדעי היהדות. בכל מקום שבו חקרו את היהדות בכלים אקדמיים (ביקורת טקסטואלית, פילולוגיה והשוואה עם כתבים אחרים) היו מי שהתמחו בתולדות ההגות היהודית. עם זאת, מחשבת ישראל, בדרך כלל, לא נתפשה כתחום עצמאי או כדיסציפלינה נפרדת אלא כחלק אינטגרלי של מדעי היהדות. אף שחקר מדעי היהדות חדר לאוניברסיטאות בעולם, אין עד ימינו אלה מחלקות אוניברסיטאיות למחשבת ישראל פרט לאוניברסיטאות בישראל (בחו"ל לכל היותר יש מחלקות למחשבת ישראל בבתי מדרש לרבנים או במכללות יהודיות, אבל לא באוניברסיטאות).

המחלקה האוניברסיטאית הראשונה שעניינה היה למחשבת ישראל בלבד הוקמה באוניברסיטה העברית בימיה הראשונים. היא הייתה במכון למדעי היהדות שנוסד בשנת תרפ"ה (1924-1925), ונקראה 'החוג לפילוסופיה עברית וקבלה'. המרצה הראשון בה היה גרשם שלום (1897-1982), שהכניס את חקר הקבלה לאקדמיה כבר בראשית שנות האוניברסיטה החדשה.

כמה שנים אחר כך, עם עלייתו של הנאציזם בגרמניה, הצטרף לחוג יצחק יוליוס גוטמן (1880-1950), ואחרי מותו היה זה שלמה פינס (1908-1990) שקיבל משרה

בחוג. שלושה ענקי רוח אלה – שלום, גוטמן ופינס – היו אחראים למיסוד מחשבת ישראל כתחום מוכר ומקובל באקדמיה הישראלית. אף שבעשורים הראשונים של החוג לא עסקו בהגות יהודית בעת החדשה, גם תחום זה ניתוסף לקוריקולום, בין היתר, הודות למאמציו של אליעזר שביד (יליד 1929). לעומת זאת, מחשבת חז"ל, במידה שעסקו בה באוניברסיטה העברית, הייתה נחלתם של החוגים לתלמוד ולהיסטוריה של עם ישראל, אולם הדגש היה יותר על פילולוגיה לעומת הגות בחוג לתלמוד, ועל המהלכים היסטוריים ומשמעותם בחוג להיסטוריה של עם ישראל. לימים החוג לפילוסופיה עברית וקבלה התאחד עם החוג למחשבה יהודית (לרוב יותר מסגרת אדמיניסטרטיבית מיחידת הוראה), ויחדיו נקראו החוג למחשבת ישראל. בחלוף השנים קמו בארץ כדמותו מחלקות באוניברסיטאות אחרות בארץ: תל-אביב (פילוסופיה יהודית), בר-אילן (פילוסופיה יהודית בתוך המחלקה לפילוסופיה) וחיפה (מחשבת ישראל). גם באוניברסיטת הנגב, עוד בטרם היתה אוניברסיטת בן-גוריון, ראו במחשבת ישראל תחום טבעי להוראה ומחקר בפקולטה למדעי הרוח והחברה. היום בכמה אוניברסיטאות בארץ יש מיזוג בין מחשבת ישראל לבין יחידות אחרות במדעי היהדות (וכעת באוניברסיטת בר-אילן יש מחלקה), אבל באוניברסיטת בן-גוריון המחלקה עדיין עומדת על כנה.

מחוג עצמאי למסלול בתוך מחלקה גדולה ולבסוף למחלקה עצמאית

בשנים הראשונות של האוניברסיטה היה החוג למחשבת ישראל יחידה עצמאית, והוא היה אמור לתת מענה להיבטים השונים של התחום. החידוש באוניברסיטת בן-גוריון היה הכללת מחשבת חז"ל בחוג מחשבת ישראל, אולי משום שלא היה חוג נפרד לתלמוד, שהוראתו הייתה מוגבלת לקורסים בלימודים כלליים. מייסדי החוג היו יוחנן בלוך (ז"ל, 1919-1979; התמנה, 1969), נפטר בתאונת דרכים בתאילנד בהיותו בשבתון; קולט סיראט (ילידת 1934; התמנתה, 1970), עזבה את אוניברסיטת בן-גוריון כדי ללמד בסורבון (פריז) ולחקור ב-Centre national de la recherche scientifique; ברכה זק (ילידת 1933; התמנתה, 1971), פרשה לגמלאות ב-2001; פנחס פלאי (ז"ל, 1930-1989; התמנה, 1971); יעקב בלידשטיין (יליד 1938; התמנה, 1972), פרש לגמלאות ב-2006; רבקה הורביץ (ז"ל, 1926-2006; התמנתה, 1975), פרשה לגמלאות ב-1995; וראובן בונפיל (יליד 1937; התמנה, 1975), לימים פרופסור להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית. אנשי סגל אלה לימדו וחקרו את כל התחומים של החוג: מחשבת חז"ל (בלידשטיין), פילוסופיה יהודית בימי הביניים (סיראט ובונפיל); קבלה וחסידות (זק ופלאי); והגות יהודית מודרנית (הורביץ, בלוך ופלאי). כאמור, לימודי תלמוד וטקסטים רבניים נכללו בלימודים כלליים של הפקולטה ולא בחוג

למחשבת ישראל (וההגות של תקופת המקרא שייכת עד היום למחלקה למקרא, ארכיאולוגיה והמזרח הקדום).

ב-1978, בתגובה לבקשתה של המועצה להשכלה גבוהה ליצור מחלקות גדולות יותר בפקולטה למדעי הרוח והחברה, התאחדו המחלקות למחשבת ישראל, להיסטוריה של עם ישראל ולהיסטוריה כללית והפכו למחלקה אחת שנקראה המחלקה להיסטוריה. כל תחום היה מסלול בפני עצמו, ובראשו עמד ראש מסלול, אבל המסלולים לא היו רשאים לפעול מחוץ למחלקה (למשל, בענייני פיתוח). המסלול למחשבת ישראל היה היחידה הקטנה ביותר בתוך המחלקה, וחוקריו נתפסו לא פעם 'נטע זר' בקרב ההיסטוריונים. למשל, ראש המחלקה אף פעם לא היה איש סגל מהמסלול למחשבת ישראל, אף שהמסלול היה בעל הישגים אקדמיים נאים, ותכופות היה הפעיל ביותר במחלקה. כחלק מהמחלקה להיסטוריה קיבל המסלול למחשבת ישראל היתר ללמד לימודי תואר שני ואחר כך להעניק גם תואר שלישי.

בשנות היותו של המסלול למחשבת ישראל במסגרת המחלקה להיסטוריה נוספו אנשי סגל חדשים: דניאל י' לסקר (יליד 1949; התמנה, 1978) וחיים קרייסל (יליד 1951; התמנה, 1983), שניהם עוסקים בפילוסופיה של ימי הביניים; כרמי הורוביץ (יליד 1943; התמנה, 1979), לימים נשיא מכון לנדר/טורו ונשיא מכללת גבעת וושינגטון), בתחום מחשבת חז"ל; חביבה פדיה (ילידת 1957; התמנתה, 1987), לימים חברה במחלקה להיסטוריה של עם ישראל); בועז הוס (יליד 1959; התמנה, 1996) בתחום הקבלה; וזאב גריס (יליד 1945; התמנה, 1995), פרש לגמלאות ב-2013, לימד הגות מודרנית, ספרות המוסר וחסידות.

שינוי משמעותי במסלול היה האחריות להוראת תלמוד באוניברסיטה. כאמור, בראשיתו של האוניברסיטה היו לימודי תלמוד חלק מלימודים כלליים (מכינות לתלמוד, לא חקר התלמוד), כשברוב האוניברסיטאות האחרות בארץ יש (או היו) מחלקות נפרדות לתלמוד ולמחשבת ישראל, כשמחשבת חז"ל, במידה שהיא קיימת בהן, שייכת לתלמוד ולהיסטוריה של עם ישראל. אורי ארליך (יליד 1956; התמנה, 1993) הובא לאוניברסיטה כדי ללמד תלמוד, ומאחר שלימודי התלמוד היו חלק מהמסלול למחשבת ישראל, גם הוא הצטרף למחשבת ישראל במחלקה להיסטוריה. כיום המחלקה למחשבת ישראל אחראית באוניברסיטה להוראת תלמוד כטקסט בסיסי, בנוסף לעניין שלה במחקר ובהוראת מחשבת חז"ל.

ב-1999 אחרי מאמצי שכנוע רבים, במיוחד על ידי חיים קרייסל שהתמנה לראש המחלקה הראשון, המסלול למחשבת ישראל קיבל היתר להיפרד מהמחלקה להיסטוריה (לימים היא עצמה התפצלה לשתי מחלקות נפרדות – היסטוריה של עם ישראל כולל לימודי מדינת ישראל, והיסטוריה כללית. בתקופה קצרה במחלקה להיסטוריה היה

מסלול ללימודי מזרח התיכון, שגם הוא פרש למחלקה עצמאית). כך הוקמה המחלקה למחשבת ישראל.

כעבור שנה האוניברסיטה חתמה על הסכם עם מר אברהם גולדשטיין-גורן ממילאנו (1905-2005, תורם ותיק של האוניברסיטה) על הקמת מרכז בינלאומי למחשבת ישראל ע"ש גולדשטיין-גורן ולהסב את שם המחלקה על שמו. ראש המרכז הראשון היה יעקב בלידשטיין, ומאז 2003 ראש המרכז הוא חיים קרייסל.

הקמת המרכז ועצמאותו נתנו תנופה נוספת לפעילות של המחלקה. מאז הקמת המחלקה למחשבת ישראל ע"ש גולדשטיין-גורן נקלטו חברי סגל נוספים: אברהם (רמי) ריינר (יליד, 1960; התמנה, 2005), עדיאל קדרי (יליד, 1966; התמנה, 2008), ומיכל בר-אשר סגל (ילידת 1979, התמנה, 2012), שלושתם במחשבת חז"ל; עודד ישראלי (יליד, 1960; התמנה, 2010), בקבלה; ויונתן מאיר (יליד, 1975; התמנה, 2011) בהגות מודרנית.

אחד ההישגים היפים ביותר של המחלקה למחשבת ישראל היה בשנת 2006 עם זכייתו של יעקב בלידשטיין בפרס ישראל לחקר מחשבת ישראל. הוא איש הסגל היחיד באוניברסיטה שזכה בפרס ישראל על הישגים מדעיים. בשנת 2007 פרופ' בלידשטיין נבחר להיות חבר באקדמיה הישראלית למדעים, איש הסגל הראשון מהאוניברסיטה שהיה חבר באקדמיה זו.

מלבד העיסוק במחקר (ראו להלן) חברי סגל המחלקה פעילים מאוד. הם נוטלים חלק בוועדות לאומיות מסוגים שונים: ועדות בדיקה של מל"ג, ועדות מערכת של כתבי עת והוצאות לאור, ועדות פרסים לאומיים (פרס ישראל, פרס אמת, פרסי ספר), ועדה אזורית העוסקת ב"חוק החולה הנוטה למות". אנשי סגל מן המחלקה היו פרופסורים אורחים באוניברסיטאות חשובות בחו"ל: אוניברסיטת ייל, אוניברסיטת קלגרי, אוניברסיטת טורונטו, אוניברסיטת פרינסטון, ישיבה אוניברסיטה, קווינס קולג', בוסטון קולג', בית הספר הגבוה למדעי החברה, בפריז, אוניברסיטת הנאן בקאיפנג שבסין, גרץ קולג', בית מדרש לרבנים באמריקה. חלקם קיבלו מלגות מחקר בהרוורד, בייל, באוניברסיטת פנסילבניה, באוניברסיטת ניו-יורק ובמכון ללימודים מתקדמים בירושלים. הם מוזמנים להשתתף בכנסים ובסדנאות בחו"ל ומרצים באוניברסיטאות מובילות שם. בשנים האחרונות יותר ויותר אנשי סגל זוכים בקרנות מחקר ממקורות שונים, כמו הקרן הישראלית למדע, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים והקרן המשותפת לישראל וגרמניה.

בנוסף על המרצים בתקן שהוזכרו לעיל, במהלך השנים היו במחלקה מרצים רבים מן החוץ. בין המרצים האלה היו משה אידל, אלון גושן-גוטשטיין, גתית הולצמן, כנה ורמן, יעקב זוסמן, מנחם כ"ץ, יהודה ליבס, ינון לייטר, רינה לפידות, אפרים מאיר, בצלאל מנקין, ורד נועם, יוחנן סילמן, יהודע עמיר, אברהם רוזנטל, תמר רוס ושרה

שטרסברג-דיין. גם כמה מבוגרי המחלקה לימדו קורסים במחלקה אחרי שסיימו את הדוקטורט, וביניהם שרה אופנברג, עפר אליאור, אור מרגלית, ענת נבות, אסף נברו, מרטין ססלר, אהוד קריניס וניחם רוס. כמו כן, כמה פוסט-דוקטורנטים ודוקטורנטים במלגות קרייטמן וגולדשטיין-גורן לימדו קורסים. בשל כך המחלקה יכלה להציע מגוון רחב יריעה של קורסים מעבר להתמחויותיהם של המרצים בתקן.

המחלקה למחשבת ישראל ע"ש גולדשטיין-גורן היום (תשע"ד)

המחלקה למחשבת ישראל ע"ש גולדשטיין-גורן מחויבת לחקר אובייקטיבי של המסורת היהודית האינטלקטואלית, תוך שימוש בשיטות המדעיות המקובלות, כמו פילולוגיה ותיאוריה ספרותית, בהקשר של חקירה פתוחה. לעומת מסגרות מסוימות אחרות, שבהן יש לימוד של המסורת היהודית, אין מגבלות של אמונות, דעות או מגדר, לא על המרצים ולא על הסטודנטים. יש טווח רחב של נושאים הנדונים במחקריהם של חברי המחלקה, ומטרת ההוראה היא להביא ככל שניתן את תוצאות מחקר זה לקהל רחב ביותר. על ידי הוראת ההגות היהודית על כל היבטיה מתקופת בית שני עד היום, ועל ידי קורסים תמתיים וטקסטואליים, הציפייה היא שהסטודנטים יחשפו לחשיבה ביקורתית הן של רעיונות מרכזיים הן באשר להוגים המובילים בתחום מחשבת ישראל לדורותיה. מלבד הוראה למגוון של סטודנטים, פעילויות המחלקה כוללות סמינר מחלקתי הנערך אחת לשבועיים ומוקדש רובו ככולו לנושאים במדעי היהדות השונים. המרצים בסמינר זה משקפים דיסציפלינות, מתודות ונקודות מבט שונות. הסמינר מאפשר אף לדוקטורנטים להציג את פרי מחקרם ולקבל משוב מהמרצים ומהסטודנטים של המחלקה. במהלך השנים המחלקה ארגנה כנסים (כמו כנס החוגים של המחלקות למחשבת ישראל בכל הארץ), ערבי עיון לרגל הוצאת ספרים חדשים, ופעם בשנה ערב לחלוקת פרס ברכה' לסטודנט מצטיין מן התואר ראשון. הפרס ניתן על ידי פרופסור אמריטה ברכה זק (ובעלה המנוח פרופ' נעם זק). לחברי המחלקה יש רקורד פרסומי מרשים – ספרים ומאמרים הרואים אור חדשים לבקרים. המחלקה היא אפוא מוקד לפעילות אקדמית אינטנסיבית.

כאמור, יש ארבעה תחומים עיקריים במחלקה, כל אחד הוא מדור נפרד:

- 1) אגדה והלכה – זרמים בתקופת בית שני; ההגות של האגדה וההלכה בספרות תלמודית ומדרשית; הגות הלכתית במהלך הדורות, מהגאונים עבור לתקופת גדולי חכמי ישראל הראשונים (עד סוף המאה ה-16) והאחרונים (מסוף המאה ה-16) עד לימינו אנו (למשל, הלכה ורפואה, הלכה בשואה ושאלת מיהו יהודי); סידור התפילה; תולדות ההלכה; ועוד.
- 2) פילוסופיה יהודית בימי-הביניים – ההגות היהודית מרב סעדיה גאון (המאה ה-10) עד סוף ימי-הביניים, כמו 'ספר הכוזרי' לר' יהודה הלוי ו'ספר מורה נבוכים' של

- הרמב"ם; פרשנות פילוסופית למקרא; ספרות הפולמוס היהודי-נוצרי; טעמי המצוות והנבואה; כלאם רבני וקראי; מוסר פילוסופי; ועוד.
- (3) מיסטיקה יהודית – 'ספר יצירה' והספרות המיסטית הקדומה; תורת הנסתר של חסידי אשכנז; 'ספר הזוהר' וקבלת האר"י; שבתאות; קבלה מזרחית ומערבית; חסידות; מיסטיקה יהודית מודרנית כולל זרמים עכשוויים (ניו אייג'); ועוד.
- (4) הגות יהודית מודרנית – מחשבה יהודית מראשית העת החדשה, מברוך שפינוזה ומשה מנדלסון ועד הוגי מרכז ומזרח-אירופה במאות ה-19 וה-20; לאומיות יהודית; הגות ציונית והציונות הדתית; זרמים דתיים מודרניים; ההשכלה היהודית ומתנגדיה; הגות חילונית; הוגים יהודים אמריקנים; ועוד.
- למרות החלוקה למדורים, יש קורסים הנושקים ליותר ממדור אחד. כמו כן, מחקריו של איש סגל במחלקה לרוב אינם מוגבלים למדור אחד בלבד.
- סטודנטים רשאים ללמוד מחשבת ישראל במסגרות שונות: חטיבה קטנה וחטיבה מורחבת (ויש גם חטיבות באגדה והלכה הקשורות למחלקה); לימודים דו-מחלקתיים; ולימודים במחלקה ראשית (כולם לתואר ראשון, עם אפשרות ללמוד לתעודת הוראה במחשבת ישראל); לימודים לתואר מ.א. מחקרי עם תזה או חלק ממסלול המשולב לדוקטורט; לימודי מ.א. כללי, שבעיקרם מיועדים למורים (עם אפשרות ללמוד לתעודת הוראה במחשבת ישראל); ולימודי דוקטורט.
- בנוסף על מחקר והוראה אוניברסיטאית, המחלקה ויחידים בתוך המחלקה, מעורבים בהפצת התכנים של מחשבת ישראל לקהלים רחבים. למחלקה יש קורסים כלליים המיועדים לסטודנטים, שלימודיהם בתחומים שאינם קשורים למחשבת ישראל. כמה אנשי סגל מלמדים באופן סדיר במסגרות בלתי פורמליות מחוץ לכותלי האוניברסיטה, או מרצים בבמות ציבוריות שונות (בתי כנסת, מתנ"סים, יד בן-צבי, מרכז זלמן שז"ר ועוד), גם בארץ וגם בחו"ל. מרצים וסטודנטים רבים העלו הרצאות מקוונות באתר של מרכז גולדשטיין-גורן (<http://hsf.bgu.ac.il/cjt/files/electures/electecture.html>). כמו כן, כמה דוקטורנטים השתתפו בתכנית האוניברסיטה 'חלון אל האקדמיה', החושפת נושאים במחשבת ישראל לקהל לא אוניברסיטאי, כגון נוער בשנת שירות בין תיכון לצבא. כאן המקום להזכיר גם את פעילות בית המדרש דרומא בחסותה של הקתדרה לערכי היהדות ע"ש בלשנר (ראו להלן).
- יש שלוש יחידות הקשורות למחלקה למחשבת ישראל, אף שאינן גופים רשמיים של המחלקה: המרכז הבינלאומי ע"ש גולדשטיין-גורן למחשבת ישראל; מפעל התפילה; והקתדרה לערכי היהדות ע"ש בלשנר.

מרכז גולדשטיין-גורן

המרכז הבינלאומי למחשבת ישראל ע"ש גולדשטיין-גורן נוסד ב-2000 בעקבות תרומה נדיבה של אברהם גולדשטיין-גורן ו"הקרן ע"ש צוקר גולדשטיין-גורן" (שאף תרמו כסף ששימש לבניית בניין מדעי הרוח). מטרת המרכז היא לעודד ידיעה של מחשבת ישראל ומחקרה בעולם ולהפיצה. לשם כך המרכז מארגן כנסים בין-לאומיים תלת-שנתיים; אחת לשלוש שנים המרכז מעניק פרס למחבר ספר חשוב שעניינו במחשבת ישראל; מפרסם מחקרים, טקסטים ודברי כנסים בספריית גולדשטיין-גורן במחשבת ישראל; מפיק אתר אינטרנט עם מקורות והרצאות; ומעניק מלגות לדוקטורנטים ולפוסט-דוקטורנטים.

הכנסים של מרכז גולדשטיין-גורן עוסקים בנושאים הבאים: יהדות והעולם (כנס ייסוד, 2000); שבת – רעיון, היסטוריה, ומציאות (2001); לימוד ודעת במחשבת ישראל (2004); סמכות רוחנית – מאבקים על כוח תרבותי בהגות היהודית (2007); מחשבת ישראל ואמונת ישראל (2010); התפילה בישראל: היבטים חדשים (2013). המרכז מימן כנס: לפני ולפנים לוינס ודמויות מקראיות (2011).

המרכז אף השתתף במימון כנסים או סדנאות בנושאים הבאים: תרבויות דתיות בראשית העת החדשה – טקסטים וקונטקסטים (2005); קבלה ותחייה רוחנית בני ימינו (2008); אזוטריות מערבית (2011); אור לגויים או עניי עירך קודמים (2012); חקר הקראות – תמונת מצב (2012); קבלה, אזוטריות מערבית וטרנספורמציה של מסורות באגודה התיאוסופית (2013).

כאמור לעיל, המרכז מעניק אחת לשלוש שנים פרס למחבר הספר הטוב ביותר במחשבת ישראל. הסופרים שזכו בפרס עד כה הם משה הלברטל על ספרו *בין תורה לחכמה. רבי מנחם המאירי ובעלי ההלכה המיימונים בפרובנס*; דב שוורץ על ספרו *אסטרוולוגיה ומגיה בהגות היהודית בימי הביניים* (2001); פיטר א' גורדון על ספרו *Rosenzweig and Heidegger: Between Judaism and General Philosophy*; מרדכי עקיבא פרידמן על ספרו *הרמב"ם, המשיח בתימן והשמד* (2004); יאיר לורברבוים על ספרו *צלם אלהים – הלכה ואגדה* (2007); אליעזר שביד, על ספרו *ביקורת התרבות החילונית* (2010); אפרים קנרפוגל, על ספרו *The Intellectual History and Rabbinic Culture of Medieval Ashkenaz*; ורוני וינשטיין, על ספרו *שברו את הכלים, הקבלה והמודרניות היהודית* (2013).

ספריית גולדשטיין-גורן במחשבת ישראל, בעריכתו של חיים קרייסל, מוציאה לאור חמישה סוגי ספרים: דברי כנסים בינלאומיים, ההדרת טקסטים חשובים במחשבת ישראל, ספרי יובל, קובצי מאמרים, וספרי מונוגרפיה בנושאים שונים. עד כה פורסמו ששה ספרים בעקבות כנסים: *שבת* (בעריכת יעקב בלידשטיין, תשס"ד); *לימוד ודעת* (בעריכת חיים קרייסל, שני כרכים, תשס"ו); *סמכות רוחנית* (בעריכת חיים קרייסל,

Chanita Goodblatt and Howard Kreisel, eds., תש"ע); ראו אורי ארליך, *Tradition, Heterodoxy and Religious Culture: Judaism and Christianity in the Early Modern Period*, 2006; Boaz Huss, ed., *Kabbalah and Contemporary Spiritual Revival*, 2011; מחשבת ישראל ואמונת ישראל (בעריכת דניאל י' לסקר). כמו כן, ראו אור ארבע מהדורות של טקסטים: לוי חן לר' לוי בן אברהם – איכות הנבואה וסודות התורה (מהדורת חיים קרייסל, תשס"ז); מעיין עין יעקב של ר' משה בן יעקב קורדובירו (מהדורת ברכה זק, מלילה הלנר-אשד, אסתר ליבס, שפרה אסולין ולאה מוריס, תשס"ט); כתבי ר' משה אבן תיבון (מהדורת חיים קרייסל, קולט סיראט ואברהם ישראל, תש"ע); ממעיינות ספר אלימה לר' משה קורדובירו ומחקרים בקבלתו (מהדורת ברכה זק, תשע"ד). שני ספרי יובל ראו אור: שפע טל – עיונים במחשבת ישראל ובתרבות יהודית, מוגשים לברכה זק (בעריכת זאב גריס, חיים קרייסל ובוועד הוס, תשס"ד); על פי הבאר – מחקרים בהגות יהודית ובמחשבת ההלכה, מוגשים ליעקב בלידשטיין (בעריכת אורי ארליך, חיים קרייסל ודניאל י' לסקר, תשס"ח). קובץ המאמרים היחיד שראה אור הוא ספרו של יעקב בלידשטיין, עיונים במחשבת ההלכה והאגדה (תשס"ד). ספרי מונוגרפיה שראו אור הם: עדיאל קדרי, עיוני תשובה (תש"ע); וניחם רוס, מסורת אהובה ושנואה (תש"ע), שניהם מבוססים על עבודות דוקטור שכתבו במחלקה וציונן 'מעולה'.

למרכז גולדשטיין-גורן יש אתר אינטרנט פעיל ובו מועלים הרצאות ומאמרים בנושאים הקשורים למחשבת ישראל. ניתן למצוא בו גם כמה מספרי ספריית גולדשטיין-גורן, סרטי וידיאו של הרצאות (או מהסמינר המחלקתי או מכנסים) ועוד. המרכז מממן מלגות פוסט-דוקטורט למשך שנתיים, ומלגות דוקטורט לארבע שנים. מרבית המלגאים מלמדים קורסים במחלקה, מה שמאפשר לה לאפשר מגוון רחב של קורסים לסטודנטים.

מפעל התפילה

בשנת 2003 הוקם במחלקה למחשבת ישראל מפעל התפילה מיסודה של האקדמיה הישראלית למדעים, בראשותו של אורי ארליך. מפעל התפילה הוקם כדי לקדם את חקר התפילה ובייחוד את חקר קטעי הסידורים שהתגלו בגניזה הקהירית. במרכזו של מפעל התפילה מאגר ממוחשב, שמקוטלגים בו אלפי קטעי סידורים עתיקים על פי ערכים ליטורגיים של התפילות שבקטע, ועל פי ערכים פיזיים של הקטע. מאגר זה מאפשר לקבל מידע מפורט על כל קטע מקטעי הסידורים שבגניזה או מידע על כל אחת מן התפילות הרשומה בקטעים רבים של סידורים. במידע זה נעזרו במהלך השנים חוקרים ושוחרי דעת רבים מן הארץ ומן העולם. במפעל התפילה נעשו כמה שיתופי פעולה, שהעיקרי שבהם הוא פרויקט משותף עם אוניברסיטת קיימברידג' לקטלוג קטעי

הסידורים באוספי ספרייה זו. לצד קטלוג ממוחשב זה מתבצעת גם העתקה למרשתת של קטעי סידור חשובים לצורך מחקרי עומק בתחום. מפעל התפילה החל את פעולתו בשני חדרים קטנים בספריית האוניברסיטה, ובשנת 2008 הוא עבר לשני חדרים גדולים יותר במתחם המחלקה למחשבת ישראל. בראש המפעל עומד, כאמור, אורי ארליך ולצדו עוזרת המחקר הראשית, ורד רזיאל קרצ'מר, תלמידת מחקר במחלקה למחשבת ישראל. עבודת המפעל נעשית בסיועם של תלמידי מחקר נוספים מן המחלקה. לצד הפעילות העיקרית במפעל התפילה הוקם גם מאגר מדעי אינטרנטי על מקורות התפילה בספרות חז"ל. עד כה כולל המאגר את כל המקורות מן הספרות התנאית.

הקתדרה ע"ש בלשנר ובית המדרש דרומא

ב-1978 תרמו נורברט וחנה בלשנר מניו-יורק כסף לאוניברסיטה במטרה להקים קתדרה לערכי היהדות, שתרכז פעולות הקשורות ליהדות מכל הסוגים (מעין 'הלל' במושגים אמריקנים). אף שאין קשר של ממש בין הקתדרה למחלקה, מופקדי הקתדרה באו מהמחלקה (מלבד אחד). פנחס פלאי היה המופקד הראשון מ-1979 עד מותו ב-1989; דניאל י' לסקר התמנה להיות מופקד הקתדרה ב-1994, ועד היום הוא משמש בתפקיד זה. במהלך השנים הקתדרה ארגנה כנסים, ימי עיון, קונצרטים, הרצאות, פעילות בבתי ספר מקומיים וכן הלאה. עם פטירתו של מר בלשנר ב-2005 ושל אשתו ב-2006, הקתדרה הפסיקה את הפעילות הענפה, אך היא עדיין קיימת כאכסניה של בית המדרש דרומא, תכנית לימודים לא-אקדמיים המיועדים לקהל הסטודנטים מכל הגוונים והזרמים. ראש בית המדרש הוא אורי עופרן המגייס בכוחות עצמו את רוב המימון בעבור בית מדרש זה.

בית המדרש דרומא הוקם ב-2003 ביזמה פרטית כדי למלא חסר בשיעורי יהדות שאינם אקדמיים (כמו קורסים אוניברסיטאיים) מחד, ומאידך אין להם גוון דתי מחייב (שיעורים הניתנים בקמפוס במסגרות שונות כגון בבית הכנסת שבקמפוס). משתתפי בית המדרש באים מפקולטות שונות, חלקם דתיים וחלקם חילוניים. מעבר למטרותיו החינוכיות, בית המדרש משמש נקודת מפגש לאנשים מרקעים שונים, ומאפשר דיונים פוריים בנושאים של זהות ומשמעות. הוא מספק שיעורים יומיים בתלמוד, בנוסף על מפגשים שבועיים בנושאים שונים במחשבת ישראל ולתכניות מיוחדות.

הישגים מחקרניים של המחלקה

מה שמייחד את המחקר במחלקה למחשבת ישראל באוניברסיטת בן-גוריון הוא העיסוק בטקסטים ראשונים. אף שהחוקרים משתמשים בשיטות שונות ומתרכזים בתחומים

שונים, המחקר שלהם מבוסס על קריאה קפדנית של מקורות. ייחוד המחלקה מוצא את ביטויו לפי הנושאים הספציפיים של כל חוקר וחוקר בה. להלן כמה מהנושאים המרכזיים הנחקרים על ידי אנשי הסגל במחלקה.

הלכה ואגדה

חקר האגדה וההלכה מתמקד בנושאים שונים לאורך אלפיים שנה. ליעקב בלידשטיין יש כמה ספרים חשובים בתחומים אלה: *Honor Thy Father and Mother: Filial Responsibility in Jewish Law and Ethics*, 1976, *In the Rabbi's Garden*. *Adam and Eve in the Midrash*, 1997; עזב נבו – מיתת משה במדרשי חז"ל, תשס"ח. את מאמריו הרבים הוא כינס בכרך: *עיונים במחשבת ההלכה והאגדה*, תשס"ד. אורי ארליך מתמחה בתפילה על כל היבטיה, גם הטקסטואליים וגם הפיזיולוגיים, כפי שניתן לראות בספריו: *כל עצמותי תאמרנה – השפה הלא מילולית של התפילה*, תשנ"ט (מהדורה שנייה, תשס"ג; תרגום לאנגלית, 2004); *תפילת העמידה של חז"ל: נוסחי הסידורים בגניזה הקהירית – שורשיהם ותולדותיהם*, תשע"ג. תחום התעניינותו המרכזי של רמי ריינר הוא תולדות ההלכה בתקופת ה'ראשונים' באשכנז, במיוחד ההלכה של רבנו תם ובעלי התוספות. הוא עסק בפענוח כתובות על מצבות בית הקברות בוירצבורג שבגרמניה, והמשמעויות הדתיות, התרבותיות והחברתיות שלהן (*Die Grabsteine vom jüdischen Friedhof in Würzburg aus der Zeit vor dem Schwarzen Tod* עם קרלהיינץ מולר ושמעון שוורצפוקס, 2011); וכן עובד על פירוש הלכתי ל'ספר החסידים', שנחשב לספר המרכזי בתרבות יהדות אשכנז בימי הביניים (הספר טרם ראה אור). עדיאל קדרי עוסק בהיבטים רעיוניים של ספרות חז"ל תוך התעניינות מיוחדת במדרשי אגדה מאוחרים, כגון סדר אליהו ופרקי דרבי אליעזר, ובדמותו של אליהו הנביא במדרשי חז"ל. כמו כן, הוא עוסק בענייני הלכה ומנהג בתקופת הגאונים. מיכל בר-אשר סגל חוקרת ספרות חז"ל התנאית והאמוראית ופרסמה מחקרים על נושאים כמו חקר המשנה ומדרשי ההלכה התנאיים. היא עוסקת במיוחד בהיבט השוואתי לספרות הנצרות הקדומה, ובעיקר הספרות הנזירית. ספרה *Early Christian Monastic Literature and the Babylonian Talmud* זכה בפרס Manfred Lautenschlaeger Award (= The John Templeton Award) for Theological Promise.

הרמב"ם והגות של ימי הביניים

הואיל והרמב"ם (ר' משה בן מיימון, 1138-1204) היה גם גדול בעלי ההלכה וגם גדול הפילוסופים היהודיים, טבעי הוא שחברי מחלקה יעסקו, בין השאר, בחקר כתביו של איש ענק זה. יעקב בלידשטיין היה חלוץ בפרשנות נושאים מרכזיים בספר 'משנה

תורה' של הרמב"ם בתוך ההקשר של הרקע ההלכתי וההגותי שלהם. ספריו כוללים פירושים להלכות מלכים (עקרונות מדיניים במשנת הרמב"ם, תשמ"ג; מהדורה שניה, תשס"א); הלכות תפילה (התפילה במשנתו ההלכתית של הרמב"ם, תשנ"ד); והלכות ממרים (סמכות ומרי בהלכות הרמב"ם, תשס"ב). עדיאל קדרי, שכתב את עבודת הדוקטור בהנחייתו של פרופ' בלידשטיין, מפרש את הלכות תשובה של הרמב"ם בספרו עיוני תשובה (תש"ע). מלבד ספרים אלה, פרופ' בלידשטיין פרסם מאמרים רבים שעניינם בהלכה הרמב"מית ובהגותם של בעלי הלכה אחרים (כמו ר' מנחם המאירי).

חיים קרייסל מתמחה בפילוסופיה של הרמב"ם החל מתורת הנבואה שלו (פרק ארוך ב-Prophecy. The History of an Idea in Medieval Jewish Philosophy, 2001; ובדגש מיוחד על הגותו המדינית (Maimonides' Political Thought. Studies in Ethics, Law and the Human Ideal, 1999). כמו כן, הוא פרסם מחקרים על הגותם של ר' יהודה הלוי, ר' אברהם אבן עזרא, הרמב"ם ובני חוגו, והוציא לאור טקסטים שנכתבו על ידי ממשיכיו של הרמב"ם בפרובנס – ספר מעשה נסים של ר' נסים בן משה ממרסי (תש"ס); לויט חן של ר' לוי בן אברהם (שלשה כרכים, תשס"ד, תשס"ז, ותשע"ג); וכתבי ר' משה אבן תיבון (תש"ע).

דניאל י' לסקר כתב גם הוא מאמרים בנושאים הקשורים לרמב"ם, כולל מקומו בפולמוס היהודי-נוצרי והיחס שלו לקראות (ויחס הקראים אליו). פרופ' לסקר מתמחה במיוחד בשני תחומים אלה, הפולמוס היהודי-נוצרי והקראות. הוא פרסם כמה ספרים בנושאים אלה: *Jewish Philosophical Polemics Against Christianity in the Middle Ages* (1977; 2nd ed., 2007); מהדורת ספר ביטול עיקרי הנוצרים לר' חסדאי קרשקש (תש"ן) ותרגומו לאנגלית (1992); פולמוס נסתור הכומר (2 כרכים עם שרה סטרומזה, 1996; תרגום חלקי לספרדית, 1998); *From Judah Hadassi to Elijah*; *Bashyatchi: Studies in Late Medieval Karaite Philosophy*, 2008; החכם שמחה יצחק לוצקי, רב קראי בן המאה השמונה עשרה. לקט כתבים, תשע"ד; ערך את הספר עלי עשור – דברי הוועידה העשירית של החברה לחקר התרבות הערבית-היהודית של ימי-הביניים (עם חגי בן-שמאי, תשס"ח); ערך את הספר קראי מזרח אירופה בדורות האחרונים (עם דן ד"ר שפירא, תשע"א). הוא גם פרסם מאמרים בנושאים אחרים, כמו הגותם של ר' יהודה הלוי (1075, בערך 1141) ושל ר' חסדאי קרשקש (1340-1410/11).

קבלה

מרכזי הכובד של חקר הקבלה הם ספרות הזוהר, חוג קבלת האר"י בצפת, החסידות והקבלה המודרנית. חוקרי המחלקה כתבו על נושאים אלה מהיבטים שונים, למשל, ברכה זק מומחית לקבלת המאה השש עשרה (משה קורדובירו והאר"י). ספרה, בשערי הקבלה של רבי משה קורדובירו (תשנ"ה), מציג סקירה כללית למקובל זה, ומהדורותיה

של חלק קטן של כתביו, מעיין עין יעקב (תשס"ט), ממעינות ספר אלימה לר' משה קורדוברו ומחקרים בקבלתו (תשע"ד). היא לא רק מפרסמת את הטקסטים של קורדוברו אלא גם מפרשת אותם מהיבטים שונים. בנוסף, היא כתבה את הספר שומר הפרדס. המקובל רבי שבת שפוטל הורוויץ מפראג (תשס"ב).

בועז הוס התחיל את הקריירה שלו בחקר הזוהר, קודם כול בפרשנות הזוהר של ר' שמעון בן לביא (על אדני פז – הקבלה של ר' שמעון אבן לביא בפירושו לספר הזוהר, תש"ס); ואחר כך בתהליך התקבלות הזוהר כספר קנוני (כזוהר הרקיע. פרקים בהתקבלות הזוהר ובהבניית ערכו הסמלי, תשס"ח). כמו כן, הוא עוסק בחקר הקבלה בתקופה המודרנית וקבלה בתרבות העכשווית. הוא אף ארגן כנסים על Kabbalah and Modernity (2010) ו-Kabbalah and Contemporary Spiritual Revival (2011). לאחרונה הוא עוסק בחקר הקבלה והאגודה התיאוסופית ומכהן כסגן הנשיא של האגודה האירופאית לחקר האזוטריקה המערבית (ESSWE). עודד ישראלי חוקר את ההקשר המדרשי של ספרות הזוהר; ראשית הקבלה; וקבלת הרמב"ן. הוא פרסם מאמרים רבים על הפרשנות המדרשית של הזוהר וכן שני ספרים: פרשנות הסוד וסוד הפרשנות – מגמות מדרשיות והרמנויטיות ב'סבא דמשפטים' שבזוהר, תשס"ה; פתחי היכל: עיוני אגדה ומדרש בספר הזוהר, תשע"ג.

זאב גריס חוקר את התפשטות רעיונות קבליים בקהילות ישראל, בעיקר החסידות, במיוחד באמצעות בדיקת סוגות בספרות המוסר והופעתן בספרות החסידית: ספרות ההנהגות החסידית והסיפור החסידי וספרות הדרוש החסידית. שני ספריו בנושאים אלה הם: ספרות ההנהגות. תולדותיה ומקומה בחיי חסידי ר' ישראל בעל שם טוב (תש"ן); ספר וסופר וסיפור בראשית החסידות מן הבעש"ט ועד מנחם מגדל מקוצק (1992). פרופ' גריס הוא חלוץ בשימוש במחקר תולדות הספר היהודי כמדד של שינויים בחיי הרוח של היהודים ושל התפשטות הגות ותרבות בספרות כסוכן תרבות בשנים ת"ס-תר"ס (1900-1700) (תשס"ב, ובתרגומו לאנגלית, 2007) ובמאמרים רבים.

הגות יהודית מודרנית

עד לאחרונה ההגות היהודית המודרנית נתפסה מבחינה אקדמית כהגות של הוגים יהודים מגרמניה, כמו משה מנדלסון (1786-1729), שמשון רפאל הירש (1888-1808), הרמן כהן (1918-1842), פרנץ רוזנצוויג (1886 – 1929), ומרטין בובר (1965-1878). רבקה הורביץ חקרה הוגים אלה (פרנץ רוזנצוויג, מבחר אגרות וקטעי יומן, מהדורת רבקה הורביץ, תשמ"ז; פרנץ רוזנצוויג הכוכב והאדם, תש"ע; "I and Thou," 1978 [German]; 1988 [English]), אבל גם דמויות אחרות, ידועות פחות, כמו יצחק ברויאר (יצחק ברויאר, עיונים במשנתו, תשמ"ח); זכריה פרנקל (זכריה פרנקל וראשית היהדות הפוויטיבית היסטורית, תשמ"ד) ומשה פנחס וכסלר (וכסלר, דבר

אזהרה לישראל, מבוא והערות רבקה הורביץ, תשנ"א). יוחנן בלוך עסק אף הוא בהוגים יהודיים מגרמניה, במיוחד מרטין בובר (*Geheimnis und Schopfung*); *Elemente der Dialogik Martin Bubers*, 1968; *Di Aporie des Du. Probleme der Dialogik Martin Buber*, 1977), אבל התעניין גם בנושאים הקשורים לזהות היהודית ולפוליטיקה (יהודים ויהדות – פילוסופיה פוליטית, תשנ"ט).

זאב גריס ופנחס פלאי הרחיבו מאוד את היריעה של ההגות היהודית המודרנית. כאמור, פרופ' גריס כותב על נושאים בהגות חסידית, כמו הנהגות וספרות מוסר, בנוסף לעיון בדמויות כמעט נשכחות כמו אברהם ליב שאלקוביץ, אברהם יערי, 'רב צעיר' – חיים טשרנוביץ; ועל אבי מדינת ישראל המודרנית דוד בן-גוריון כמנהיג רוחני. בנוסף למחקרים בעולם המדרש והדרוש, פרופ' פלאי הציג לקהל ישראלי את הגותם של שני מורים חשובים שלו, יוסף דב סולובייצ'יק (1903-1993; *על התשובה*, בעריכת פנחס פלאי, תשל"ה; *בסוד היחיד והיחוד*, בעריכת פנחס פלאי, תשל"ו); ואברהם יהושע השל (1907-1972; *השבת – משמעותה לאדם בימינו*, השלים וערך פנחס פלאי, תש"ד; *שמים על הארץ – על החיים הפנימיים של היהודי במזרח אירופה*, תורגם ונערך בידי פנחס פלאי; *חמש שיחות עם אברהם יהושע השל*, א"ח אלחנני, פנחס פלאי, קארל שטרן, תשל"ה). ספרו של פרופ' פלאי, *Torah Today*, 1987 (עברית: תורה היום, תש"ן) כינס את הטור הפופולרי שלו על פרשת השבוע של הג'רוסלם פוסט.

יונתן מאיר, שהיה פוסט-דוקטור ע"ש קרייטמן לפני שהתקבל למחלקה בתקן כפרופסור חבר, חוקר את תולדות הרעיונות והתנועות דתיות ביהדות המודרנית, הן במזרח אירופה הן בארץ ישראל, בייחוד השכלה יהודית, חסידות, משיחיות מודרנית וקבלה בזמן החדש. הוא פרסם ארבעה ספרים: *גלגוליו של מגלה סוד קונטרס 'דברי צדיקים' לריב"ל ויוסף פרל (תשס"ד)*; *רבי נחמן מברסלב צער העולם וכיסופי משיח. שתי מסות מאת הלל צייטלין (תשס"ח)*; *רחובות הנהר – קבלה ואקזוטרייות בירושלים (תרנ"ו-תש"ח) (תשע"א)*; *שבחי רודקינסון – מיכאל לוי רודקינסון והחסידות (תשע"ג)*. כחלק ממפעל ההדרת כתבי יוסף פרל הדפיס שלושה כרכים: *חסידות מדומה – עיונים בכתביו האנטי חסידיים של יוסף פרל (תשע"ד)*; *יוסף פרל, מגלה טמירין, מהדורה מוערת ומבוארת, א-ב (תשע"ד)*.

חוקרים אחרים במחלקה מתעניינים גם בנושאים מודרניים, אף אם הם שייכים למדורים אחרים: יעקב בלידשטיין פרסם על יוסף דב סולובייצ'יק, כולל הספר: *Society and Self: On the Writings of Rabbi Joseph B. Soloveitchik* (2012), ואברהם יצחק הכהן קוק (1865-1935); רמי ריינר חקר את הסמכות החרדית העליונה עד שנפטר, יוסף שלום אלישיב (1910-2012); ודניאל י' לסקר עסק ברפואה מודרנית והלכה ותגובות תאולוגיות לשואה.

תלמידי מחקר

סטודנטים הבאים ללמוד לתארים מתקדמים או להשתלם במחלקה למחשבת ישראל ע"ש גולדשטיין-גורן מגיעים מכל קצות הקשת – דתיים וחילוניים, ימניים ושמאלנים, יהודים, נוצרים ומוסלמים, מישראל ומחול (כולל פוסט-דוק מאוקראינה וסטודנטית מחקר מצ'כיה). מגוון הנושאים של סטודנטים אלה משקף את רוחב ההתעניינות במחלקה – נושאים בהלכה ואגדה (מצוות התלויות בארץ, מעמד הגר, ברכת המזון, ספר התורה כחפץ קדוש, סידור רב סעדיה גאון, סדרי הדיון בבית המדרש, מדרש איכה זוטא, התפתחות הלכות חשמל בשבת, פסקי הרא"ש, יהדות חילונית בעיני ההלכה, יחס פוסקי ההלכה למערכת המשפט הישראלית); פילוסופיה יהודית (השפעה שיעית על ספר הכוזרי, פירושים על פירוש ר' אברהם אבן עזרא לתורה, התקבלות ספר מורה נבוכים, פרשנות פילוסופית לסיפור מגדל בבל, תגובה לנצרות באמנות ובספרות יהודית בימי-הביניים, המומר אבנר מבורגוס, יצחק אברבנאל, ספר רוח חן, תפישת המלאכים בפילוסופיה ערבית-יהודית במאה העשירית, ספר אשכול הכפר של הקראי יהודה הדסי); קבלה (תרגום הזוהר של גיום פוסטל, ספר שני לוחות הברית, מושג התיקון, הקבלה של תלמידי הגר"א, הצמצום בקבלה המודרנית, תפיסת הגוף בקבלת האר"י, אנגלולוגיה קבלית, סדורי תפילה קבליים במאה השש עשרה, תפיסת ההשגחה אצל כמה מראשוני מנהיגי התנועה החסידית); והגות מודרנית (אברהם יצחק הכהן קוק, ז'ק דרידה, דוד הכהן הנזיר, שמשון רפאל הירש, מחברים ניאור-חסידיים, ספרות עברית מודרנית בימי העלייה השלישית כמקור להבניית זהות יהודית).

חלק ניכר מתלמידי מחקר של המחלקה קיבל מלגות ופרסים יוקרתיים, ביניהם מלגות קרייטמן, נגב ופרת של אוניברסיטת בן-גוריון; מלגת רוטנשטרייך של ות"ת; פרס ורבורג של האוניברסיטה העברית; פרס וידר של מכון בן-צבי; פרס פינס של האוניברסיטה העברית, ופרס טולדנו. חלק מן הסטודנטים קיבלו על עבודת הדוקטורט שלה ציון 'מעולה'. בינתיים, שלושה בוגרים עובדים במשרות באוניברסיטאות בארץ: עדיאל קדרי באוניברסיטת בן-גוריון, משה לביא באוניברסיטת חיפה, ויעקב קולר באוניברסיטת בראילן. רבים אחרים מלמדים במסגרות אחרות – כנספחים באוניברסיטאות או במכללות, ישיבות, מדרשות לנשים, בתי ספר תיכוניים, ועוד.

סיכום

מן המפורסמות שמדעי היהדות ומחשבת ישראל עמדו במשך שנים במרכז לימודי מדעי הרוח בארץ, אבל עם עליית הדרישה של סטודנטים לנושאים פרקטיים והירידה בלימוד למטרת לימוד ('תורה לשמה' במינוח המסורתי), עתידן של מחלקות למחשבת ישראל אינו ודאי. ואכן באוניברסיטת תל-אביב ובאוניברסיטת חיפה אין מחלקות עצמאיות למחשבת ישראל, ובאוניברסיטאות העברית ובראילן נעשו קיצוצים מהותיים בתקנים

המחלקה למחשבת ישראל ע"ש גולדשטיין-גורן

ובתכניות הלימוד שלהן במחשבת ישראל. המחלקה למחשבת ישראל ע"ש גולדשטיין-גורן באוניברסיטת בן-גוריון בנגב נותנת מענה למגמה זו על ידי מחקר ברמה גבוהה, מגוון נושאי הוראה, אווירה מושכת תלמידי מחקר והתחייבות להמשך התחום לדורות הבאים.

